

Sofija Miloradović

Iskazivanje posesivnosti predlogom *od* u srpskim narodnim govorima

Slavia Meridionalis : Studia Linguistica, Slavica et Balcanica, No 6

Warszawa, **2006**

57–64.

Sofija Miloradović

Institut za srpski jezik
Srpske akademije nauka i umetnosti
Beograd

Iskazivanje posesivnosti predlogom *od* u srpskim narodnim govorima¹

Kratak sadržaj: Sa aspekta jezičkog analitizma razmatra se izražavanje posesivnosti predložko-padežnom konstrukcijom *od* + G, s posebnim osvrtom na stanje u kosovsko-resavskim govorima.

Ključne reči: srpski narodni govori, analitizam, posesivnost, predložko-padežna konstrukcija *od* + G, kosovsko-resavski govori.

I

Kada je reč o analitizmu, u srpskom dijalekatskom »organizmu«, posmatranom kao jedinstvena celina, u sadašnjem trenutku prepoznaju se nasleđa prošlosti, ali i buduće razvojne tendencije. I aktuelno jezičko stanje i aktivne razvojne tendencije, tj. njihove posledice, svedoci su stepena zahvaćenosti srpskih narodnih govora procesima analitizacije. Usmeravanje ka analitičkom načinu izražavanja ispoljava se u širokom dijapazonu pojava.

¹ Ovaj tekst je rezultat rada na projektu br. 1599: *Dijalektološka istraživanja srpskog jezičkog prostora*, koji u celini finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

U ovom prilogu će biti reči o jednom sintaksičkom fenomenu koji se može podvesti pod težnju ka analitičkom izražavanju – o iskazivanju posesivnosti predložko-padežnom konstrukcijom *od* + G. »Ich bin deshalb geneigt zu meinen, dass die Tendenz zum Gebrauch von *od* statt einfachen Genitivs, um Eigentums- und Zugehörigkeitsverhältnisse auszudrücken, im Serbokroatischen und in den übrigen slavischen Sprachen, wo sie vorkommt, als ein Glied der allgemeinen Entwicklung von syntetischem zu analytischem Sprachtypus, die so charakteristisch für die indoeuropäischen Sprachen ist, angesehen werden muss.« (Gallis 1954: 34) Dakle, povezano s analitičkim procesima je i prestrukturiranje sredstava za izražavanje posesivnosti u srpskim narodnim govorima. Ovde ću govoriti o tome sa čisto formalnog (ne funkcionalnog) aspekta, osvrnuvši se na jedan segment reorganizacije izražajnih sredstava u kategoriji posesivnosti (u širem smislu značenja). Naime, radi se o prevazi jednog člana iz opozicije *bespredložki posesivni G* (u alternaciji sa prisvojnim pridevom) : *posesivna genitivna konstrukcija s predlogom od* (izuzimajući leksikalizovane forme za označavanje srodstva, tipa *brat od tetke*).

“U paradigmi imenica posesivnost se obično izražava specijalnim padežom - *posesivom* (genitivom), a u našem jeziku još i dativom. S padežnim sredstvima za izražavanje posesivnosti mogu se spojiti predlozi, čija je uloga posebno velika kod analitičkih jezika” (Subotić 2000: 581). U nekim srpskim narodnim govorima posesivne konstrukcije s predlogom *od* uopštavaju se i u onim slučajevima gde je u književnom jeziku običan G bez predloga. Naročita ekspanzija predloga *od* u posesivnim konstrukcijama uočena je na periferiji srpskog dijalekatskog prostora. Na dva područja - na krajnjem severozapadu i krajnjem jugozapadu mogla bi se ova periferna varijanta nazvati adrijatizmom², dok je u prizrensko-timočkim i kosovsko-resavskim govorima u pitanju balkanizam. Dakle, i u govorima koji inače štite sintetički način padežnog izražavanja određenih odnosa razvio se analitizam u semantičkoj kategoriji posesivnosti, u vidu zamene bespredložke padežne forme predložko-padežnom konstrukcijom.

² Ovo je termin koji je D. Brozović (1984:142) upotrebio za neke fonetske i morfološke crte koncentrisane uglavnom u jadranskom pojasu, ali sa tendencijom zalaženja u dinarski pojas.

II

U zetsko-sjениčkim govorima predlog *od* u konstrukcijama s posesivnim značenjem ima relativno visoku frekvenciju i široko polje upotrebe.³ Navodim konstrukcije koje su posesivne u smislu značenja »izvor, poreklo lica ili predmeta«: *mleko o krave, sir od ovce* (Mrk 298), *meso od ovce* (Crm 510-511), *ovo mi je dijete o sestre* (Vr 165), kao i one koje su rezultat različitih semantičkih pomeranja u okviru kategorije posesivnosti:

a) konstrukcije sa značenjem »član/članovi porodice određenog lica«, gde bi se porodična pripadnost mogla izraziti prisvojnim pridevom obrazovanim od date imenice: *bljeu li otišli u mlin od Bogdana, ako te vide od vojvode* (ICG 97), *ote li od Paja na Sinjavinu* (Bjel 125);

b) konstrukcije sa značenjem »deo predmeta i ceo predmet«: *prag ot kuće* (Crm 510-511), *vrata o grada* (Mrk 365), *na prak ot kuće* (Vr 164);

c) u značenju bliskom čisto posesivnom značenju imamo i primere: *domaćin ot kuće* (Vr 164), *kapetan od griba, kmet od sela* (Crm 510-511).

Iako je u starocrnogorskim govorima upotreba prisvojnog prideva doslednija nego u savremenom književnom jeziku, sreće se i tu prodiranje predloga *od* u primerima tipa *trag od lisice, na mos od Ribnice* (SCG 187).

Ovde bih dodala kao veoma atraktivne, s aspekta ovde razmatranog fenomena, primere upotrebe predloga *od* s genitivom za kvalifikovanje nekog lica u govoru Mrkovića: *lekar o rane^ak, ministe^ar o(d) nječesa* (Mrk 298).

Ovi su primeri u srpskoj dijalektologiji posmatrani kao rezultat romanškog uticaja, iako M. Pižurica smatra da je u ponekim slučajevima otežana »konkretna identifikacija izvora uticaja«, jer su neke crte svojstvene većem broju jezika koji su mogli biti u kontaktu: »Romanski supstrat, a eventualno i albanski mogli su odlučujuće utucati na rano ispoljavanje dijalekatske diferencijacije crnogorskih narodnih govora.« (Pižurica 1984:87). Treba reći da u frekventnim toponimijskim sintagmama, tipa *Grlo od Mrtvice*, A. Soboljev vidi punu strukturnu identičnost sa analognim alabanskim toponimskim nazivima (Соболев 1990:18). Ovakvi uticaji i dijalekatske pojave njima uslovljene osvajali su prevashodno južnije predele Crne Gore, ali se prema svemu navedenom može pratiti širenje pojedinih dijalekatskih

³ O širenju spektra značenja i sfera upotrebe ove konstrukcije u crnogorskim govorima pisao je A. N. Soboljev (Соболев 1990:16-19).

modela preko lokalnih granica i van arhaičnih govora Stare Crne Gore. Pri svemu, treba zaključiti da ovakve predložko-padežne konstrukcije u zetsko-sjeničkim govorima nisu u potpunosti istisnule morfosintaksičke konkurente i da nisu jedino moguće sredstvo izražavanja genitivnog značenja pripadanja. U Bjelopavličima je, na primer, običan bespredložki posesivni G: *na kuću strika Mirka* (Bjel 110).

U istočnohercegovačkim govorima na tlu Crne Gore imamo naizмениčnu upotrebu prisvojnih prideva i posesivnog bespredložkog genitiva (Usk 65), ali i primere tipa *vrata o škole, ciev ot puške* (Kol 197).

Dijametralno suprotno, na krajnjem severozapadu srpske jezičke teritorije, našli su se kod ličkih jekavaca primeri: *temelje ot kuća, tvornice od avijona, kapetan od toga našega kadra* (Lik 181). Primeri ovog tipa u govoru ličkih jekavaca ukazuju na romanski uticaj iz dalmatinskog zaleđa. Dakle, bez minimiziranja značaja uticaja postojećih srodnih struktura u kontaktnom albanskom jeziku, može se reći da su i romanske konstrukcije, bliske strukturno i funkcionalno, mogle biti dovoljan uslov za nastajanje takvih konstrukcija u pojedinim narodnim govorima na tlu Crne Gore.

U semberijskom govoru, koji pripada istočnohercegovačkom dijalektu, sreću se primeri sa pravom posesijom: *moji su konji, od mog bataljona* (Subotić 2000: 586), kao i primeri tipa: *ogulimo od one višnje (...) koru* (= ogulimo koru one višnje) (Isto, 587).

Iz šumadijsko-vojvođanskog dijalekta navešću primere zabeležene u jednom bačkom govoru: *gazdarica ot salaša, vlasnik od ove kuće, nismo gospodari ni od čega* (Gos 221). Ovakvi primeri se ovde mogu tumačiti kao rezultat germanskog uticaja, preciznije - kao kalkiranje adekvatne nemačke konstrukcije s predlogom *von*.

Govori kosovsko-resavske zone pokazuju se kao izuzetno rečit "izvor obaveštenja" kada su u pitanju metanastazička kretanja i poreklo stanovništva. Pojedine osobine ovih govora, zajedničke sa inoviranim prizrensko-timočkim, u najvećoj su meri rezultat neseljeničkih struja nosilaca prizrensko-timočkog dijalekta, od 14. veka pa sve do današnjih dana. Ipak, najveći pokreti stanovništva sa Kosova i iz Metohije dešavali su se počev od 17. veka. U kosovsko-resavskim govorima, uopšte, bespredložki posesivni G je uobičajen, ali je njegova upotreba znatno sužena zbog velike frekvencije prisvojnog prideva i posesivnog dativa (i kod zameničkih i kod

imeničkih reči).⁴ Izražavanje kategorije pripadnosti kod genitiva pomoću analitičkih sredstava primećeno je u znatnijoj meri u kosovsko-resavskim govorima Levča i Paraćinskog Pomoravlja.

Navešću najpre primere iz Levča (Lev 40): *do kapije ot preduzeća, neke zastave od svi država redom, vise parčići ot kože.*

Malo više pažnje posvetiću statusu razmatranog fenomena u govoru Paraćinskog Pomoravlja, budući da je reč o govoru koji je po svom geolingvističkom statusu u svojevrsnom kontinuumu s predstavnicima balkanskog jezičkog saveza i koji pokazuje bliskost s visokobalkanizovanim srpskim narodnim govorima krajnjeg jugoistoka. Podvrgnut u velikoj meri naletima analitičkih konstrukcija s opštim padežnim oblikom, u njemu, naporedo sa slabljenjem padežne fleksije, smisaono diferenciranje prelazi u suštini na predlog.

U govoru Paraćinskog Pomoravlja, sudeći prema sopstvenim terenskim istraživanjima (Miloradović 2003), često je u upotrebi posesivna genitivna konstrukcija s predlogom *od*. Ona se upotrebljava u određivanju rodbinskog pripadanja (Genitivus originis), bez obzira na to da li imenicu-posesor determiniše odredba ili je imenička leksema samostalna: *od Miloševog druga ćerka, dete od najboljeg druga, to mi od brata pašenog, ja sam od prve žene dete, to mi od unuke svekrva, ot ćerku mi to unuk*. Međutim, ukoliko je uz imenicu-posesor prisutna odredba, pripadnost se u govoru paraćinskog kraja najčešće iskazuje posesivnim dativom. Ukoliko je reč o označavanju pripadanja, porekla, poticanja, koje može biti vezano i za lice (ili za bilo koje biće) i za predmet, predložko-padežna konstrukcija *od* + G/CG frekventna je u ovom govoru: *od bagrena lis, perce od guske, seme od tikve, jaram od govedu*.

Suvišno je da u vezi s ovim problemom detaljnije govorim o stanju u prizrensko-timočkom dijalektu, jer se zna da je u tim govorima, pribrojanim *balkanskom jezičkom savezu* i u ogromnoj meri zahvaćenim balkanskim jezičkim procesima, primarna uloga predloga pri strukturiranju imenskih konstrukcija. Dakle, jedino se u ovim govorima kategorija posesivnosti izražava u pravom smislu kao »balkanski analitizam«

⁴ Navodeći "obeležja koja odlikuju većinu govora kosovsko-resavskog dijalekta", a koja se nalaze "u najjačoj koncentraciji" upravo u govorima Aleksandrovačke župe i okoline Brusa, P. Ivić stavlja na spisak sa 86 osobina i "široko rasprostranjen posesivni dativ, pored ostalog u adnominalnim konstrukcijama tipa *kuća Lazaru Petroviću*" (Ivić 2003: 8-11).

(predložka konstrukcija sa opštim padežom). U velikom njihovom delu prevashodno je u upotrebi konstrukcija *na* + CG za izražavanje posesivnih značenja: *na mojega oca sestra, čuje se glas na dedu, žena e gazda na kuću*.⁵ S tom funkcijom upotrebljava se i sintetizam tipa *sestrino dete*, a česti su i enklitički dativni oblici ličnih zamenica (*on mu je* »njegov«).

Genitivus originis s predlogom *od* nije previše česta konstrukcija u prizrensko-timočkim govorima. Ovde navodim nekoliko primera s konstrukcijom predlog *od* + opšti padež u genitivnom značenju pripadanja/porekla (poticanja): *od devera sinovi* (ali: *roditelji na onoga sina*), *klasje od njivu* (CT 255-256); *pelcer od ovuj ružu, prase od vašu svinju* (Buč 110).

Da zaključim. Stremljenje ka analitizaciji ogleđa se i u upotrebi predložke genitivne konstrukcije umesto bespredložke forme genitiva s posesivnim značenjem. Može se reći da se ova konstrukcija uopštava kao formalna eksplicacija određenog padežnog značenja – sam predlog se gramatikalizuje (tj. prazni se) u onoj meri u kojoj slabi njegovo leksičko značenje.

Kada je reč o uopštavanju konstrukcije s predlogom *od* za iskazivanje posesivnih značenja, i u onim slučajevima gde je u književnom jeziku običan bespredložki G ili posesivni pridev, naročita ekspanzija uočena je na periferiji srpskog dijalekatskog prostora (pojedini zetsko-sjениčki govori, govor ličkih jekavaca), odn. tamo gde je u pitanju moguć znatniji uticaj postojećih srodnih struktura u kontaktnim neslovenskim jezicima. Ovde je reč o govorima koji inače štite sintetički način padežnog izražavanja. S druge strane, širenje sfere upotrebe ovakve konstrukcije predstavlja u kosovsko-resavskim govorima izvesno podleganje naletima analitičkih konstrukcija, koji su stizali i stižu iz pravca jugoistoka, sa teritorije visokobalkanizovanih srpskih narodnih govora. Može se na kraju još reći da je u vezi s razmatranim problemom reč o sklonosti imanentnoj srpskim govorima, podržanoj delovanjem "sa strane", tj. delovanjem susednih jezika koji su uveliko odmakli na putu analitizma. Za početak procesa analitizacije unutarđialekatska prestrukturiranja bila su samo potreban, ali ne i dovoljan uslov. Ona su bila samo matrica koja će konkretnim analitičkim inovacionim rešenjima biti ispunjavana tek u vezi s rezultatima

⁵ U ovim govorima reč je, naravno, o uopštavanju predloga *na* kao ishodu konkurentne upotrebe ovog predloga i predloga *od* u posesivnim konstrukcijama tokom istorijskog razvoja jezika.

međujezičkih i međudijalekatskih kontakata, čiji potencijal, takođe, sam po sebi ne bi bio dovoljan za takve analitičke preobražaje.

U svakom slučaju, može se govoriti o postojanju izvesnog latentnog evolutivnog tendiranja u pravcu analitizacije i o koincidirajućim elementima iz nekih drugih sistema, koji to tendiranje pospešuju. Ipak, potpuni i posve realni uvid u stanje analitičkih pojava u srpskim narodnim govorima, pa i u stanje analiziranog fenomena sa aspekta jezičkog analitizma, može se očekivati tek u budućnosti – kada spisak sintaksičkih osobenosti naših govora bude daleko potpuniji.

Citirana literatura

- Brozović Dalibor (1984), *Longitudinalne jadranske heterodijalekatske izoglose*, Crnogorski govori, Naučni skupovi CANU 12, Titograd, 141-149.
- Gallis Arne (1954), *Gebrauch der Präposition *od* statt des Genitivs des Eigentums oder der Zugehörigkeit im Serbokroatischen*, Scando-Slavica, Tomus 1, Kopenhagen, 27-35.
- Ivić Pavle (2003), *Župski govor kao najtipičniji predstavnik kosovsko-resavskog dijalekta*, ZbFL XLVI/1, Novi Sad, 7-13.
- Miloradović Sofija (2003), *Upotreba padežnih oblika u govoru Paraćinskog Pomoravlja. Balkanistički i etnomigracioni aspekt*, Posebna izdanja Etnografskog instituta SANU, knj. 50, Beograd, 1-365 (+ karta).
- Pižurica Mato (1984), *Tragovi međujezičkih dodira u govorima Crne Gore*, Crnogorski govori, Naučni skupovi CANU 12, Titograd, 83-95.
- Соболев Андрей Н. (1990), Заметки о падежных системах сербохорватских говоров контактных зон, JF XLVI, Beograd, 13-28.
- Subotić Ljiljana (2000), *Padeži sa posesivnim značenjem u semberijskom govoru*, ZbFL XLIII, Novi Sad, 581-588.

Citirane dijalektološke monografije i studije

- Bjel:** D. Ćupić, *Govor Bjelopavlića*, SDZb XXIII, Beograd 1977.
- Buč:** N. Bogdanović, *Govori Bučuma i Belog Potoka*, SDZb XXV, Beograd 1979.
- Crn:** B. Miletić, *Crnmički govor*, SDZb IX, Beograd 1940, 209-663.
- CT:** V. Vukadinović, *Govor Crne Trave i Vlasine*, SDZb XLII, Beograd 1996, 1-317.
- Gos:** I. Popović, *Govor Gospođinaca u svetlosti bačkih govora kao celine*, Posebna izdanja SANU, Knjiga CDXXV, Odeljenje literature i jezika, Knjiga 21, Beograd 1968.
- ICG:** M. Stevanović, *Istočnocrnogorski dijalekat*, JF XIII, Beograd, 1933-1934, 1-129.
- Kol:** M. Pižurica, *Govor okoline Kolašina*, Posebna izdanja CANU, Knjiga 12, Odeljenje umjetnosti, Knjiga 2, Titograd 1981.
- Lev:** R. Simić, *Sintaksa levačkog govora I*, SDZb XXVI, Beograd 1980, 1-146.
- Lik:** M. Dragičević, *Govor ličkih jekavaca*, SDZb XXXII, Beograd 1986, 7-241.
- Mrk:** L. Vujović, *Mrkovički dijalekat*, SDZb XVIII, Beograd, 1969, 73-399.

SCG: M. Pešikan, *Starocrnogorski, srednjokatunski i lješaški govori*, SDZb XV, Beograd 1965.

Usk: M. Stanić, *Uskočki govor II*, SDZb XXII, Beograd, 1977, 1-157.

Vr: D. Petrović, *Iz sintaksičke problematike govora Vračana*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu XVII/1, Novi Sad 1974, 161-182.

Skraćenice časopisa i publikacija

ZbFL Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, Novi Sad

JF Južnoslovenski filolog, Beograd

SDZb Srpski dijalektološki zbornik, Beograd

Expressing possessiveness with the preposition *od* in serbian vernaculars

Summary

Tendencies towards analyticity are also reflected in the use of the prepositional genitive construction instead of the genitive form without a preposition with the possessive meaning. As for the generalization about the construction with the preposition *od* (*of*) for the expression of possessive meanings - including the cases where the standard language has a typical genitive without the preposition or the possessive adjective - particular expansion was noted in the periphery of the Serbian dialect area (certain Zeta-Sjenica vernaculars, the vernacular of the *jekavians* from Lika), that is in the area where a stronger influence of the existing related structures is possible because of the contact with non-Slavic languages. We are here discussing the vernaculars which otherwise preserve the synthetic way of expressing cases. On the other hand, the expansion of the sphere with the use of this construction in the Kosovo-Resavski vernaculars represents a result of the impact of analytic constructions which came and are coming from the south-east direction, from the territory of the highly balkanized Serbian vernaculars. Still, the complete and more realistic insight into the situation related to the analytic phenomena in the Serbian vernaculars, including the situation of the analyzed phenomenon from the aspect of language analyticity, could be expected only in the future - when the list of syntactic characteristics of our vernaculars is far more complete.

Key words: Serbian vernaculars, analyticity, possessiveness, prepositional-case construction *od* (*of*) + genitive, Kosovo-Resavski vernaculars